

УДК 81'25:004.8

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/92-2-35>

Андрея ПЕВСЕ,

orcid.org/0000-0002-0564-2307

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри філології

Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II

(Берегове, Україна),

доцент кафедри української мови та культури

Ніредьгазького університету

(Ніредьгаза, Угорщина) *pevse.andrea@kmf.org.ua*

Адальберт БАРАНЬ,

orcid.org/0000-0002-9950-5601

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології

Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II

(Берегове, Україна),

ад'юнкт кафедри англійської мови та культури

Ніредьгазького університету

(Ніредьгаза, Угорщина) *barany.bela@kmf.org.ua*

ПЕРЕКЛАД ЯК ЗАСІБ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДОБУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Дослідження спрямоване на з'ясування трансформаційних процесів у сфері перекладу в умовах доби штучного інтелекту, а також на визначення нових тенденцій у співвідношенні «людина – машина» у професійній діяльності перекладача. Основну увагу зосереджено на виявленні тих аспектів перекладу, що залишаються проблемними для сучасних автоматизованих систем, і на осмисленні ролі перекладача як редактора, аналітика та культурного інтерпретатора.

У дослідженні використано комплексний підхід, що поєднує аналіз наукових джерел з перекладознавства та суміжних галузей (праці Ю. Найдю, Р. Зорівчак, О. Чердиченка, Л. Венути), зіставлення традиційних теоретичних положень із результатами експериментів у сфері машинного перекладу (Bahdanau, Cho, Bengio; Moorkens, Castilho, Gaspari, Doherty), а також порівняльний аналіз можливостей людського та машинного перекладу за критеріями точності, стилю, культурної адаптації та прагматичної адекватності.

Встановлено, що нейронні системи машинного перекладу значно підвищують ефективність міжмовного посередництва, забезпечуючи високу швидкість і задовільну граматичну точність. Проте вони залишаються обмеженими у відтворенні культурно специфічних реалій, алюзій, фразеологізмів і жанрових особливостей тексту. Показано, що переклад у цифрову епоху вимагає не лише технічного вдосконалення алгоритмів, а й інтеграції культурологічного, прагматичного та етичного вимірів. Виявлено, що перекладач у сучасних умовах виконує не лише мовно-посередницькі, а й редакторські та інтерпретаційні функції, забезпечуючи культурну автентичність і комунікативну ефективність перекладу.

Доведено, що машинний переклад не здатен повністю замінити людину, адже йому бракує емпатії, культурного досвіду та креативності. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці гібридних моделей, які поєднують технологічні можливості штучного інтелекту з людською інтерпретацією. Такий підхід відкриває шлях до формування нової парадигми перекладацької діяльності, заснованої на балансі між технічними інноваціями та гуманітарними засадами, і сприяє гармонійному розвитку філологічної науки та освітньої практики у XXI столітті.

Ключові слова: культурна адаптація, перекладацькі стратегії, постредагування, прагматична адекватність, цифрові технології, професійна підготовка, глобалізаційні виклики.

Andrea PEVSE,

orcid.org/0000-0002-0564-2307

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Philology

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian University

(Berehove, Ukraine),

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Culture

University of Nyíregyháza

(Nyíregyháza, Hungary) pevse.andrea@kmf.org.ua

Béla BÁRÁNY,

orcid.org/0000-0002-9950-5601

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Philology

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian University

(Berehove, Ukraine),

Lecturer at the Department of English Language and Culture

University of Nyíregyháza

(Nyíregyháza, Hungary) barany.bela@kmf.org.ua

TRANSLATION AS A TOOL OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

The study aims to investigate the transformational processes in the field of translation in the era of artificial intelligence and to identify new trends in the “human–machine” relationship within the professional activity of the translator. Particular attention is given to the aspects of translation that remain problematic for contemporary automated systems and to the role of the translator as editor, analyst, and cultural interpreter.

The research employs a comprehensive approach that combines the analysis of scholarly sources in translation studies and related fields (works by E. Nida, R. Zorivchak, O. Cherednychenko, L. Venuti), the comparison of traditional theoretical principles with the results of experiments in machine translation (Bahdanau, Cho, Bengio; Moorkens, Castilho, Gaspari, Doherty), as well as a comparative analysis of human and machine translation performance across such criteria as accuracy, style, cultural adaptation, and pragmatic adequacy.

It has been established that neural machine translation systems considerably enhance the efficiency of cross-linguistic mediation by providing high speed and satisfactory grammatical accuracy. However, they remain limited in rendering culturally specific realia, allusions, phraseological units, and genre-related features of texts. The findings demonstrate that translation in the digital era requires not only further technical refinement of algorithms but also the integration of cultural, pragmatic, and ethical dimensions. It has been revealed that under present-day conditions, the translator performs not only linguistic mediation but also editorial and interpretative functions, ensuring cultural authenticity and communicative effectiveness of the translated text.

The study proves that machine translation cannot fully replace human translators, as it lacks empathy, cultural experience, and creativity. The prospects for further research lie in the development of hybrid models that combine the technological capabilities of artificial intelligence with human interpretative potential. Such an approach paves the way for the formation of a new paradigm of translation practice, based on a balance between technological innovations and humanistic principles, and contributes to the harmonious development of philological science and educational practice in the 21st century.

Key words: *cultural adaptation, translation strategies, pragmatic adequacy, digital technologies, translator's role, global challenges, professional training.*

Постановка проблеми. Переклад завжди був важливим засобом забезпечення взаєморозуміння між носіями різних мов і культур. У XXI столітті процеси глобалізації, інтенсифікація міжнародних зв'язків та розвиток цифрових технологій актуалізували новий вимір перекладу – його інтеграцію з інструментами штучного інтелекту. Виникає питання: як трансформується міжкультурна комунікація під впливом ШІ та чи зберігає переклад свою гуманітарну сутність?

У статті досліджується переклад як універсальний механізм міжкультурної комунікації в умовах глобалізації та цифрової трансформації. Особливу увагу зосереджено на впливі штучного інтелекту (ШІ) на сучасні перекладацькі практики. Визначено, що нейронні системи машинного перекладу значно підвищують швидкість і якість міжмовного посередництва, однак залишаються проблеми, пов'язані з відтворенням культурно специфічних реалій, стилістичних відтінків та прагматичних аспектів мов-

лення. Розглянуто теоретичні підходи до розуміння перекладу як феномена міжкультурної комунікації та практичні результати використання інструментів штучного інтелекту (Google Translate, DeepL, ChatGPT). Показано, що ШІ не замінює перекладача, а трансформує його професійну роль у бік редакторської, аналітичної та культурно-інтерпретаційної діяльності. Отже, переклад у добу штучного інтелекту стає гібридною практикою, поєднуючи людську креативність і технологічні можливості.

Аналіз досліджень. Дослідження перекладу як міжкультурного посередництва представлені у працях Ю. Найди, Р. Зорівчак, О. Чередниченко, які наголошували на культурній та прагматичній функціях перекладу. Сучасні дослідження у сфері машинного перекладу (Bahdanau, Cho, Bengio; Moorkens, Castilho, Gaspari, Doherty; Gaspari et al.) доводять ефективність нейронних мереж у відтворенні граматичних структур, проте підкреслюють проблемність передачі ідіоматики, алюзій та культурних маркерів.

Метою є комплексний аналіз перекладу як засобу міжкультурної комунікації у добу штучного інтелекту та виявлення нових тенденцій у співвідношенні «людина – машина» у перекладацькій діяльності. Такий підхід потребує ширшого осмислення, адже переклад не існує у відриві від загального розвитку мовознавчих досліджень та освітніх практик, а навпаки, формується в тісному зв'язку з ними.

Сучасний розвиток перекладознавства демонструє, що і в мовознавстві, і у філології, і у вищій освіті першочерговим завданням є пошук та впровадження найсучасніших методів. Поєднання класичних лінгвістичних теорій із цифровими технологіями створює нові можливості для аналізу мовних процесів, інтерпретації культурних феноменів і формування міждисциплінарних підходів. В освітньому контексті це означає необхідність розробки інноваційних методик навчання, які не лише забезпечують засвоєння знань, але й формують у студентів навички критичного мислення, здатність до культурної адаптації та оперування сучасними інструментами дослідження й перекладу. У такий спосіб філологічна наука й освітня практика стають майданчиком для інтеграції традиційних гуманітарних цінностей і новітніх технологічних рішень, що сприяє підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно діяти в умовах глобалізованого інформаційного простору.

Виклад основного матеріалу. Динамічний розвиток сучасної освіти вимагає від майбутнього філолога готовності до безперервного вдосконалення. Сучасній освіті потрібен фахівець, який усвідомлює важливість навчання протягом усього життя, вміє швидко адаптуватися до нових умов і

здатен інтегрувати у свою діяльність досягнення технологічного прогресу (Певсе та ін., 2023: 1). Лише за такої відкритості до інновацій можлива підготовка перекладача, який поєднує глибоке знання мовних традицій із умінням використовувати найновіші цифрові інструменти.

Саме тому переклад постає не лише технічною операцією з перенесення смислів, а й дієвим механізмом культурної взаємодії. Він забезпечує діалог культур, дозволяє інтегрувати чужий досвід у власний культурний простір і часто передбачає культурну адаптацію тексту, що може бути важливішою за буквальну точність. Перекладач у цьому процесі виступає медіатором, який інтерпретує, відбирає та трансформує смисли. У сфері перекладу за участю штучного інтелекту особливі труднощі виникають тоді, коли йдеться про відтворення культурно специфічних понять, що мають глибоке символічне чи національне забарвлення. Це стосується реалій, історичних алюзій, фразеологізмів і прислів'їв, які вкорінені в культурі оригіналу й часто не мають прямих відповідників у мові перекладу. Навіть найсучасніші нейронні системи, орієнтовані на статистичні закономірності, рідко здатні адекватно відтворити багатшаровий культурний підтекст. Ще однією суттєвою проблемою є збереження стилістичної та жанрової специфіки тексту. Машинний переклад, орієнтований передусім на граматичну правильність і семантичну точність, часто ігнорує нюанси індивідуального стилю автора чи вимоги певного жанру, що призводить до втрати естетичної або функціональної цінності тексту. Важливим викликом залишається також передача прагматичної спрямованості, адже текст не лише інформує, але й впливає на адресата. Офіційні документи потребують збереження високого рівня формальності, тоді як художні твори чи публіцистика – емоційності та експресивності. ШІ на даному етапі розвитку часто не розрізняє цієї комунікативної багатовимірності, що може призводити до невідповідності перекладу очікуванням реципієнта.

У цих обставинах роль перекладача суттєво трансформується. Він уже не обмежується лише функцією прямого посередника між мовами, а виступає передусім редактором і культурним інтерпретатором. Професіонал покликаний здійснювати контроль за якістю автоматично створеного тексту, виправляючи граматичні похибки, стилістичні огріхи й семантичні неточності. Водночас саме перекладач відповідає за те, щоб перекладений текст зберігав культурну відповідність та був зрозумілим для представників іншої мовної спільноти. У процесі постредагування він виконує

аналітичну функцію, оцінюючи не лише лексико-граматичну структуру, а й прагматичний потенціал тексту. У складних міжкультурних ситуаціях, коли буквальний переклад може викривити зміст чи створити комунікативний бар'єр, саме людський фактор залишається визначальним. Таким чином, навіть у добу стрімкого розвитку штучного інтелекту перекладач зберігає статус ключового медіатора, який гармонізує відносини між культурами, забезпечуючи адекватність і повноту міжкультурної комунікації.

Отже, Р. Зорівчак вважає, що «реалії – це моно- і полісемантичні одиниці, основне лексичне значення яких уміщує традиційно закріплений комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» (Зорівчак, 1989: 45).

Переклад у добу штучного інтелекту зазнає принципових трансформацій, оскільки він уже не обмежується «ручним» ремеслом і поступово перетворюється на синергійну практику, де взаємодіють людська інтерпретація та технологічні можливості. Машинні алгоритми, засновані на нейронних мережах, істотно пришвидшують процес перекладу й роблять його економічно доступнішим, що особливо важливо в умовах глобалізованого суспільства та зростаючої потреби у швидкому міжмовному посередництві. Проте попри очевидні переваги автоматизованих систем, саме людина залишається головним гарантом культурної адекватності, змістовної повноти та прагматичної відповідності перекладу.

У праці Бахданау, Чо та Бенджіо вперше запропоновано нейронну модель машинного перекладу з механізмом уваги (*attention mechanism*), яка стала проривом у галузі. Автори наголошують, що традиційні статистичні моделі перекладу мають обмеження у відтворенні довгих залежностей,

тоді як новий підхід дозволяє «одночасно навчатися вирівнюванню й перекладу» (Bahdanau, Cho, Bengio, 2014: 2). Саме введення *attention* стало переломним моментом у розвитку нейронного перекладу.

Штучний інтелект здатний виконувати рутинні операції та обробляти великі масиви текстів із високою точністю, однак йому бракує культурного досвіду, емпатії й здатності до інтерпретації, що є ключовими складниками перекладацької діяльності. Тому функції перекладача дедалі більше зміщуються у сферу постредагування, аналітики та культурної адаптації, де людський фактор відіграє вирішальну роль.

Лоуренс Венуті, аналізуючи сучасні перекладацькі практики, вводить поняття «невидимості перекладача», що виникає внаслідок ілюзії прозорості: перекладений текст сприймається як оригінал, а творча праця перекладача залишається прихованою (Venuti, 2000: 222). Науковець також розрізняє дві протилежні стратегії – доместикацію, коли чужий текст адаптується під культурні цінності мови перекладу, та форенізацію, яка навпаки підкреслює «чужість» оригіналу й змушує читача взаємодіяти з іншою культурою (Venuti, 2000: 223). При цьому форенізуючий переклад має не лише лінгвістичний, а й етичний вимір: він зберігає культурну різницю і протидіє етноцентричному нівелюванню відмінностей (Venuti, 2000: 229). У цьому контексті перекладач у добу штучного інтелекту виступає не лише редактором автоматично згенерованого тексту, а й культурним посередником, який бере на себе завдання збереження автентичності та багатоманітності світової культури.

Таблиця показує взаємозв'язок між класичними перекладознавчими концептами та сучасними технологічними викликами (табл. 1).

Таблиця 1

Взаємозв'язок між класичними перекладознавчими концептами та сучасними технологічними викликами

Автор / Концепт	Основна ідея	Актуальність у добу ШІ
Р. Зорівчак (1989)	Реалії як носії етнокультурної інформації, відсутньої у мові-сприймачі	Демонструє, що навіть сучасні нейронні системи мають труднощі з відтворенням культурно специфічних понять
Ю. Найда (2004)	Динамічна еквівалентність, орієнтація на ефект для реципієнта	Підкреслює, що переклад має враховувати прагматичний вплив тексту, чого бракує ШІ
D. Bahdanau, K. Cho, Y. Bengio (2014)	Нейронна модель з механізмом уваги (<i>attention</i>) для вирівнювання і перекладу	Стала технічним проривом у якості машинного перекладу, але культурні й стилістичні нюанси залишаються поза увагою
Л. Венуті (2000)	Доместикація vs форенізація; «невидимість перекладача»	Піднімає питання етики: чи має ШІ «приховувати» відмінності, чи навпаки зберігати культурну специфіку
Сучасні системи ШІ (Google Translate, DeepL, ChatGPT)	Висока швидкість і зростаюча точність, але обмежена культурна адаптація	Перекладач виконує роль редактора й культурного інтерпретатора, забезпечуючи автентичність тексту

Таблиця 2

Людський та машинний переклад в добу ШІ

Критерій	Людський переклад	Машинний переклад
Точність змісту	Враховує контекст, підтекст, можливі варіанти інтерпретації	Орієнтується на статистичні та нейронні моделі, іноді втрачає смислові відтінки
Стиль і жанр	Передає індивідуальний стиль автора, жанрову специфіку	Здебільшого зберігає граматичну правильність, але ігнорує стилістичні нюанси
Культурна адаптація	Інтерпретує реалії, алюзії, прислів'я, зберігаючи культурну автентичність	Часто спрощує або «нівелює» культурні маркери, підмінюючи їх нейтральними еквівалентами
Прагматика тексту	Враховує емоційний вплив, комунікативний намір, цільову аудиторію	Передає фактичний зміст, але не завжди відтворює прагматичний ефект
Швидкість та обсяг	Обмежена часом і ресурсами перекладача	Надзвичайно висока швидкість, здатність обробляти великі масиви текстів
Роль у добу ШІ	Перекладач стає редактором, аналітиком і культурним інтерпретатором	Інструмент для автоматизації, що потребує постредагування людиною

Отже, у таблиці систематизовано провідні концепти перекладознавства та їхню актуальність у добу штучного інтелекту. Вони демонструють, що поряд із технічними досягненнями (модель із механізмом уваги Bahdanau та ін.) ключовими залишаються культурні, прагматичні й етичні виміри перекладу (Зорівчак, Найда, Венуті). Щоб чіткіше показати практичні наслідки цих підходів, доцільним є порівняння можливостей людського та машинного перекладу за основними критеріями, що подано у наступній таблиці.

У таблиці 2 подано порівняння людського та машинного перекладу в добу ШІ (табл. 2).

Як показує наведене порівняння, людський і машинний переклад виконують різні, але взаємодоповнювальні функції. Штучний інтелект забезпечує швидкість та доступність міжмовного посередництва, однак йому бракує здатності до культурної інтерпретації й відтворення прагматичного ефекту тексту. Перекладач, навпаки, зберігає стиль, жанрову специфіку та культурні маркери, водночас стаючи редактором і аналітиком автоматично згенерованого матеріалу. Такий симбіоз підкреслює трансформацію перекладу в добу ШІ на гібридну практику, де поєднуються технологічна ефективність і людська креативність.

Висновки. Аналіз теоретичних концепцій та практичних характеристик перекладацької діяльності засвідчує, що у добу стрімкого розвитку

штучного інтелекту переклад поступово перетворюється на синергетичну практику. Автоматизовані системи забезпечують швидкість і масштабіність міжмовного посередництва, однак саме людина залишається головним гарантом культурної автентичності, стилістичної специфіки та прагматичної адекватності тексту. Перекладач дедалі більше виконує роль редактора, аналітика й культурного інтерпретатора, зберігаючи гуманітарну сутність перекладу. Відтак майбутнє галузі визначається не протиставленням «людина – машина», а їхньою взаємодією, де технологічні можливості підсилюють, а не замінюють творчий і аналітичний потенціал людини.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку ефективних методів інтеграції технологічних рішень із лінгвокультурологічними підходами до перекладу. Йдеться насамперед про розробку гібридних моделей, що поєднують аналітичні можливості штучного інтелекту з креативністю перекладача. Такий підхід не лише оптимізує процес перекладу, а й забезпечує його змістову повноту та культурну відповідність. У довгостроковій перспективі це відкриває шлях до формування нової парадигми перекладацької діяльності, заснованої на балансі між технологіями та людською інтерпретацією, і сприяє гармонійному розвитку міжкультурної комунікації в умовах XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів: Видавництво Львівського університету, 1989. 215 с.
2. Певсе А. А., Молнар Г. Т., Павлович Ю. П. Використання інформаційних технологій у професійній діяльності педагога. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка»)* 12(18). 2023. С. 970–980.

3. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ: Либідь, 2007. 248 с.
4. Bahdanau D., Cho K., Bengio, Y. Neural machine translation by jointly learning to align and translate. 2014. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1409.0473> (дата звернення: 10.09.2025)
5. Moorkens J., Castilho S., Gaspari F., Doherty S. Approaches to Human and Machine Translation Quality Assessment: From Principles to Practice. In: *Translation Quality Assessment*, 2018. P. 9–38. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-91241-7_2 (дата звернення: 11.09.2025)
6. Gaspari F., Almaghout H., Doherty S. A survey of machine translation competences: Insights for translation technology educators and practitioners. Perspectives: Studies in Translatology 23(3). 2015. P. 333–358. URL: <https://www.researchgate.net/publication/272388578> (дата звернення: 13.09.2025)
7. Nida E. A. Language and culture: Contexts in translation. Cadernos de Tradução 1(13). 2004. P. 153–167. URL: <https://www.researchgate.net/publication/307815427> (дата звернення: 05.09.2025)
8. Venuti L. The Translation Studies Reader. London: Routledge, 2000. P. 221–232. URL: https://translationjournal.net/images/e-Books/PDF_Files/The%20Translation%20Studies%20Reader.pdf (дата звернення: 15.09.2025)

REFERENCES

1. Zorivchak R. P. (1989). *Realitiia i pereklad (na materialii anhlo-movnykh perekladiv ukrainskoi prozy)*. [Realias and Translation (Based on the Material of English-Language Translations of Ukrainian Prose)], Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu. 215 p. [in Ukrainian].
2. Pevse A. A. – Molnar H. T. – Pavlovych Yu. P. (2023). Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti pedahoha. [The Use of Information Technologies in the Professional Activity of a Teacher], *Aktualni pytannia u suchasni nautsi (Seriia «Pedahohika»)* 12(18): 970–980. [in Ukrainian].
3. Cherednychenko O. I. (2007). *Pro movu i pereklad*. [On Language and Translation], Kyiv: Lybid. 248 p. [in Ukrainian].
4. Bahdanau D. – Cho, K. – Bengio, Y. (2014). Neural machine translation by jointly learning to align and translate. *arXiv preprint arXiv:1409.0473*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1409.0473> (Date of access: 10.09.2025)
5. Moorkens J. – Castilho S. – Gaspari F. – Doherty S. (2018). Approaches to Human and Machine Translation Quality Assessment: From Principles to Practice. In: *Translation Quality Assessment*, 9–38. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-91241-7_2 (Date of access: 11.09.2025)
6. Gaspari F. – Almaghout, H. – Doherty, S. (2015). A survey of machine translation competences: Insights for translation technology educators and practitioners. Perspectives: Studies in Translatology 23(3): 333–358. <https://www.researchgate.net/publication/272388578> (Date of access: 13.09.2025)
7. Nida E. A. (2004). Language and culture: Contexts in translation. Cadernos de Tradução 1(13): 153–167. <https://www.researchgate.net/publication/307815427> (Date of access: 05.09.2025)
8. Venuti L. (2000). The Translation Studies Reader. London: Routledge, 221–232. https://translationjournal.net/images/e-Books/PDF_Files/The%20Translation%20Studies%20Reader.pdf (Date of access: 15.09.2025)

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025
Дата публікації: 19.12.2025